

Gruplar Arası Hayali Temas Kuramı ve Araştırmaları Üzerine Bir Derleme

İlknur Tayınmak¹, Aras Türkeli²

Tayınmak, İ. ve Türkeli, A. (2020). Gruplar arası hayali temas kuramı ve araştırmaları üzerine bir derleme. *Nesne*, 8(17), 315-332. DOI: 10.7816/nesne-08-17-11

Anahtar kelimeler

Önyargı, gruplar arası temas kuramları, hayali temas kuramı

Keywords

Prejudice, intergroup contact theories, imagined contact theory

Öz

Önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık, maruz kalan grup üyelerinin birçok fiziksel ve psikolojik zorluk yaşamasına zemin hazırlamaktadır. Önyargı ve ayrımcılığın olumsuz sonuçlarını azaltmak, daha olumlu gruplar arası tutum ve davranışların gelişmesini sağlamak amacıyla çeşitli araştırmalar yürütülmüş ve kuramlar geliştirilmiştir. Bu kapsamda geliştirilen kuramlardan biri de gruplar arası hayali temas kuramıdır. Hayali temas, grup üyeleri arasında zihinsel olarak olumlu bir iletişim kurma yoluyla önyargıların azalmasına katkı sağlayan dolaylı bir temas türüdür. Türkiye’de hayali temas kuramı ile ilgili yürütülen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle mevcut derleme çalışmasının amacı, hayali temas kuramını ve bu kuram çerçevesinde yürütülen bazı araştırma bulgularını sunmak, sunulan araştırma bulgularına dayanarak önerilerde bulunmak ve hayali temas hakkında detaylı bilgi sahibi olmak isteyen öğrenciler ve araştırmacılar için Türkçe bir kaynak sağlamaktır. Bu amaçla öncelikle önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık kavramlarına değinilmiş ve hayali temas kuramının dayandığı kuram ve araştırmalara ilişkin bilgi sunulmuştur. Daha sonra hayali temas kuramı, kuramın uygulanma noktasıyla ilgili yapılan değişiklikler, kuramla ilgili dünyanın çeşitli bölgelerinde ve Türkiye’de yürütülen araştırma bulguları ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir. Son bölümde ise kuramla ilgili görüşler ve gelecekte yürütülecek çalışmalara ilişkin öneriler sunulmuştur.

A Review on Intergroup Imagined Contact Theory and Research Abstract

Prejudice, stereotype and discrimination cause the exposed group members to experience many physical and psychological difficulties. Various studies have been conducted and theories have been developed in order to reduce the negative consequences of prejudice and discrimination and to develop more positive intergroup attitudes and behaviors. One of the theories developed in this context is the intergroup imagined contact theory. Imagined contact is a type of indirect contact that contributes to the reduction of prejudices through a positive mental communication between group members. Number of studies carried out in Turkey about imagined contact theory is quite limited. Therefore, the purpose of the current review study is to present the imagined contact theory and some research findings conducted within the framework of this theory, to make suggestions based on the presented research findings, and to provide a comprehensive Turkish resource for students and researchers who want to have information about imagined contact. For this purpose, firstly, brief information about the concepts of prejudice, stereotype and discrimination and the theories that imagined contact theory based on were presented. Then, imagined contact theory, methodological modifications of imagined contact settings, and related research findings carried out worldwide and in Turkey were reviewed separately. Finally, some opinions and suggestions related to the theory and future directions were presented.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 23 Ağustos 2019

Düzeltilme tarihi: 17 Ağustos 2020

Kabul tarihi: 28 Ağustos 2020

DOI: 10.7816/nesne-08-17-11

¹ Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, ilknurtayınmak(at)gmail.com, ORCID: 0000-0003-1120-8950

² Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, arasturkeli(at)gmail.com, ORCID: 0000-0001-7703-5488

Bireyler ve gruplar arası olumsuz duygu, düşünce ve davranışların altında yatan mekanizmalar nelerdir? Neden bazı gruplardan insanlara sadece o gruba ait oldukları bilgisine dayanarak öfke duyabiliyor, olumsuz yargılamalarda bulunabiliyor, ayrımcı davranışlar sergileyebiliyor? Günümüze değin gruplar arası olumsuz duygu, düşünce ve davranışları azaltabilmek ve yerine daha olumlu duygu, düşünce ve davranışlar meydana getirebilmek için neler yapılmıştır? Konuyu ele alan mevcut kuram ve uygulamalar nelerdir?

Yukarıda sunulan soruların cevapları literatürde “önyargı” konusu çerçevesinde ele alınıp incelenmektedir. En genel anlamıyla önyargı, bir gruba ve grubun üyelerine yönelik olumsuz bir tutum olarak tanımlanmaktadır (Stangor, 2009, s. 4). Önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık ile yakından ilişkili bir kavramdır. Kalıpyargılar (stereotip), bir nesneye veya gruba yönelik bilgi boşluklarını tamamlayan, bu sayede onlar hakkındaki kararları kolaylaştıran, önceden meydana getirilmiş izlenimler ve atıflar bütünüdür. Ayrımcılık ise bir grubun üyelerine karşı çeşitli önyargılardan beslenen eylemlerde bulunmayı içererek önyargının davranışsal bileşenini oluşturmaktadır (Göregenli, 2012). Örneğin; Roman bir birey ile ilgili “*Romanlar tembeldir*” şeklindeki bir ifadeye sahip olmak kalıpyargı, çeşitli kalıpyargılardan beslenerek Romanlara yönelik olumsuz tutumlara ve duygulara sahip olmak önyargı, Roman olduğu için bir bireye kötü muamelede bulunmak ise ayrımcılık olarak ele alınabilir.

Önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılığın birçok nedeni mevcuttur. Bilgileri kategorize edip onları gruplandırma, şemalar oluşturma ve yeni bilgileri yorumlarken bu şemalardan yararlanma, zihinsel kestirme yollara başvurma eğiliminde olma, olumsuz kalıpyargılar oluşturmaya ve nihayetinde onları ayrımcı davranışlara dönüştürmeye zemin hazırlamaktadır (Aronson, Wilson ve Akert, 2012, s.762). Bilişsel kapalılık ihtiyacı, otoriterlik, belirsizliğe tahammülsüzlük ve katılığın da önyargının nedenleri arasında olduğuna yönelik çalışmalar mevcuttur (Göregenli, 2012). Önyargılı tutumlar ve ayrımcı davranışlarda ayrıca sosyal kategorizasyon, sosyal kimlik, iç grup yanlılığı, dış grubun homojenliği algısı, yükleme yanlılıkları, günah keçisi arama, gerçekçi çatışmalar, yanlısamalı ilişkiler kurma ve kültürel normlar gibi pek çok faktör rol oynamaktadır (Aronson ve ark., 2012, s.760-800).

Bireysel, sosyal, bilişsel ve politik birçok sebebe dayanabilen ve çoğu zaman birden çok mekanizmanın beraber meydana getirdiği gruplar arası önyargılı tutumların, bireysel düzeyde ve toplum bazında pek çok olumsuz sonucu olduğu görülmektedir. Önyargılar, sosyal mesafe oluşturarak ayrımcılığa zemin hazırlayabilmektedir (Göregenli, 2013). Kalıpyargı tehdidi oluşturarak grup üyelerinin, o stereotipi doğrulayacakları endişesiyle bazı davranışlarına ket vurabilmekte; kendini gerçekleştiren kehanetler ile bireylerin o stereotiplere uygun davranışlarda bulunmasını etkileyebilmektedir (Aronson ve ark., 2012, s.782). Önyargılar bireyler ve gruplar arasında çatışmalara yol açabilmekte (örn., Çelik, 2008; Hewstone ve ark., 2014); bireyin herhangi bir olumsuzluk karşısında mağduru suçlamasına zemin hazırlamakta (örn., Sullivan, Ong, La Macchia ve Louis, 2016) ve bireylerin empati kurma (örn., Gutsell ve Inzlicht, 2012), işbirliği yapma, ihtiyaç durumunda yardım etme gibi olumlu duygu ve davranışlarına engel teşkil edebilmektedir. Ayrımcılık bireyler arasında fırsat eşitsizliği yaratabilmekte (örn., Hotun Şahin ve Bilgiç, 2016) ve bireylerin gruplar arası etkileşimlerine ilişkin kaygı ve stres yaşamalarına (örn., Zagefka ve ark., 2017) neden olabilmektedir.

Birçok olumsuz sonucu olan gruplar arası önyargı ve ayrımcılığı azaltabilmek ve insanlar arasında daha olumlu ilişkiler geliştirebilmek için farkındalık eğitimleri, üst kimlik oluşturma gibi yöntemler

mevcuttur. Ancak kuramsallaştırıldığı andan itibaren yüzlerce kez çalışmalara konu olan ve etkililiği konusunda genel olarak hemfikir olunan bir yöntem daha mevcuttur: gruplar arasında olumlu bir temas sağlama. Gruplar arası temas çalışmaları, Allport (1954) tarafından “sosyal temas hipotezi” adıyla kuramsallaştırılmış ve bu kuram daha sonra yeni çalışmaların yürütülmesine ve kuramların gelişmesine de zemin hazırlamıştır (Akt. Pettigrew, 1998). Sosyal temas hipotezi ve bu kapsamda yürütülen çalışmalara dayanarak geliştirilen kuramlar, gruplar arası temas kuramı (Pettigrew, 1998), yayılmacı temas kuramı (Wright, Aron, McLaughlin ve Ropp, 1997) ve hayali temas kuramıdır (Turner, Crisp ve Lambert, 2007).

Sosyal temas hipotezi ve gruplar arası temas kuramı Türkiye’de yaygın olarak bilinmesine, üniversitelerin psikoloji lisans programlarında yer almasına ve araştırmacılar tarafından çalışılmasına karşın dolaylı temas türlerinden biri olan hayali temas kuramı hakkında Türkiye’de yürütülen araştırma sayısı ve Türkçe literatür bilgisi oldukça sınırlıdır. Küçükkömürler ve Sakallı-Uğurlu (2017) tarafından bu eksikliği gidermek amacıyla temas kuramlarının tamamı bir arada incelenerek sunulmuştur. Mevcut makalede ise daha spesifik olarak gruplar arası hayali temas kuramına odaklanılacaktır. Bunun nedeni hayali temas kuramı hakkında daha detaylı ve daha güncel bilgi sunabilmektir.

Bu makalenin amacı hayali temas kuramı hakkında bilgi vermek, kuramın çıkış noktasını ve yararlandığı diğer kuram ve araştırmaları ele almak, kuram çerçevesinde dünyada ve Türkiye’de yürütülen araştırma bulgularını tartışmak, sunulan araştırma bulgularına dayanarak gelecekte yürütülecek çalışmalar için önerilerde bulunmak ve hayali temas hakkında detaylı bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacılar ve öğrenciler için Türkçe bir kaynak sunmaktır. Bu amaçları gerçekleştirmek için makalede ilk olarak hayali temas kuramının öncülü olan temas kuramları hakkında kısaca bilgi verilecektir. Bu doğrultuda doğrudan temas türleri olan temas hipotezi ve gruplar arası temas kuramına değinilecek, ardından dolaylı temas kuramları hakkında bilgi verilecektir. Sonraki bölümde makalenin asıl inceleme konusu ve bir dolaylı temas türü olan hayali temasın tanımı yapılacak, hayali temasla ilgili yürütülen ilk araştırma hakkında bilgi verilecek ve araştırmacılar tarafından hayali temas kuramı çerçevesinde yürütülen çalışmalar gözden geçirilecektir. Bir sonraki bölümde “hayali temas senaryolarının değişimlendiği çalışmalar” başlığı altında bazı araştırmacılar tarafından hayali temas uygulamalarıyla ilgili yapılan değişiklikler ele alınacak ve bu kapsamda elde edilen çalışma bulgularına değinilecektir. Araştırmacılar tarafından Türkiye’de yürütülen hayali temas çalışmaları ise ayrı bir başlık olarak sonraki bölümde ele alınacaktır. Sonuç ve öneriler başlığı altında ise hayali temas uygulamalarının hangi alanlarda kullanılabileceğine ve gelecekte yürütülecek çalışmalara dair bazı öneriler yer alacaktır.

Gruplar Arası Temas Kuramları

Gruplar arası temas, iki grubun üyeleri arasında gerçekleşen etkileşim ve iletişimi ifade etmektedir. Önyargıların azaltılmasına ve olumlu tutum ve davranışların geliştirilmesine katkı sağlayan gruplar arası olumlu ve nitelikli bir etkileşim, psikoloji alanında uzun yıllardır araştırmacılar tarafından çalışılmaktadır. Allport (1954; Akt. Pettigrew, 1998) ise bu konuyu ilk kez kuramsal bir çerçeve içine oturtmuş ve temas hipotezini geliştirmiştir. Ancak daha sonra temas hipotezindeki bazı noktalar geliştirilerek ve detaylandırılarak Pettigrew (1998) tarafından gruplar arası temas kuramı şeklinde adlandırılmıştır.

Temas Hipotezi (Contact Hypothesis)

Temas hipotezi, ırksal gerginlik ve ırkçılığın bireylerin tutum ve inançlarından rasyonel olmayan bir şekilde türediğinin düşünüldüğü bir süreçte geliştirilmiştir (Emerson, Kimbro ve Yancey, 2002). Sosyal psikoloji alanında 1930 ve 1940’lı yıllarda, özellikle bu bağlamda ırksal çatışmalar gözlenmiş ve gruplar

arası temas çalışmalarına odaklanılmıştır. Mesela 1943 Detroit İsyanı'nda birbirini tanıyan siyahi ve beyazların birbirine şiddet uygulamaktan kaçındığı hatta aksine birbirlerine yardım ettikleri gözlenmiştir (Pettigrew, Tropp, Wagner ve Christ, 2011).

Ancak yürütülen çalışmalarda önyargının ve ayrımcılığın her gruplar arası temas durumunda azalmadığı görülmüştür. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde okullarda ırk ayrımcılığının kaldırılmasının ardından beklenenin aksine önyargının artış gösterdiği bulgulanmıştır (Aronson ve ark., 2012, s.801). Bu nedenle “Nasıl bir gruplar arası temas önyargıyı azaltabilmektedir?” sorusu gündeme gelmiştir. Allport (1954) “The Nature of Prejudice (Önyargının Doğası)” eserinde bu soruyu yanıtlamaya çabalamıştır. Allport'a göre önyargının azalması belli koşulların sağlanmasına bağlıdır: grupların eşit statülü temas kurmaları, azınlık ve çoğunluk grupların ortak bir amacı paylaşıyor olması, bu ortak amaç doğrultusunda işbirliği yapmaları ve son olarak da gruplar arası temasın kurumsal (gelenek, görenek, hukuk, otorite olarak kabul gören kişi veya kurumlar vb.) destek görmesidir (Akt. Küçükkömürler ve Sakallı-Uğurlu, 2017; Pettigrew, 1998).

Gruplar Arası Temas Kuramı (Intergroup Contact Theory)

Pettigrew (1998) temas hipotezinin bazı problemlere sahip olduğunu belirterek bu problemleri tespit etmek ve gidermek amacıyla çalışma yürütmüş ve gruplar arası temas kuramını geliştirmiştir. Araştırmacı gruplar arası temas yoluyla değişen dört süreçten bahsederek “Temas nasıl önyargıyı azaltıyor?” sorusunu şu şekilde yanıtlamıştır: Temas dış grup hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar; temas durumunda davranış değişimi yaşanır ve böylece tutum değişimine de zemin hazırlanır; temas empati kurma, kaygıyı azaltma gibi duygusal tepkiler oluşturabilir; son olarak gruplar arası temas iç grubumuzu da yeniden değerlendirmemizi sağlar.

Pettigrew (1998) “nasıl” sorusunu cevaplamasının yanı sıra sosyal temas hipotezi çerçevesinde belirlenmiş olan dört optimal koşula bir ekleme yapmıştır. Temasın arkadaşlık için fırsat sağlamasının, yakın etkileşimlere izin vereceğini belirten araştırmacı, beşinci optimal koşul olarak “arkadaşlık potansiyeli”ni önermiştir. Yani kurama göre sosyal temas, arkadaşlığın oluşmasına imkan verdiği ölçüde daha başarılı olacak ve gruplar arası olumsuz tutumlarda azalma daha etkili şekilde görülecektir.

Gruplar arası temasın önyargılı tutumların azalması ve daha olumlu tutumların gelişmesiyle ilişkili olduğuna dair birçok araştırma bulgusu mevcuttur. Örneğin; Hewstone, Cairns, Voci, Hamberger ve Niens (2006), Kuzey İrlanda'da Protestan ve Katolik bireylerin gruplar arası tutumları üzerine temas kuramını test etmişlerdir. Katolik katılımcılarda, Protestanlarla daha fazla temas etmenin, onlarla kaynaşmaya yönelik daha pozitif tutumlar sergilenmesiyle ilişkili olduğu bulunmuştur. Başka bir çalışmada, 2561 katılımcıdan toplanan verilerin analizi sonucunda, ırksal olarak karışık mahalle ve okullarda yaşamının, çeşitli ırklardan arkadaşlıkları tercih etmeyi yordadığı bulgulanmıştır (Emerson ve ark., 2002). Pettigrew ve Tropp (2006), 515 çalışmayı dahil ettikleri meta analiz sonucunda önyargı ile gruplar arası temas arasında $r = -.21$ korelasyon olduğunu saptamışlardır. Araştırmacılar, inceledikleri çalışmaların %94'ünde temas ile ölçülen önyargı türü arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca bu meta analiz çalışmasına göre Allport'un belirlediği optimal koşulların çoğu sağlandığında, koşulların yokluğuna oranla önyargıda daha fazla düşüş görülmektedir. Ancak doğrudan gruplar arası temasın, optimal koşulların yokluğunda dahi önyargıyı anlamlı şekilde azalttığı belirlenmiştir. Ek olarak temasın önyargıyı azaltmasında iki temel aracı değişken tespit edilmiştir: kaygının azalması ve empatinin artması. Temasın önyargıyı azaltıcı etkisi dışında

katılımcılar tehdit hissettiklerinde ve temasa gönüllü olmadıklarında, temasın önyargıyı azaltmak yerine arttırdığı bulgulanmıştır.

Gruplar arası doğrudan temasın ve arkadaşlıkların bulgulanmış yararlarına rağmen temas için olanağın çok az olduğu durumlarda önyargıyı azaltma girişimi olarak doğrudan temas, sınırlılığı olan bir yöntem olarak görülmektedir. Mesela Türkiye’de Aleviliğe ve bu inancı benimseyen bireylere yönelik olumsuz tutum ve davranışların mevcut olduğuna dair araştırmalar mevcuttur (örn., Demir ve İpek, 2015; Durmaz, 2015). Türkiye’de Aleviliği benimseyenlerin sayısı Sünnilere oranla sayıca çok daha azdır. Bu nedenle Alevi-Sünni bireylerin temas etme olasılığı da azalmaktadır. Bu nedenle Aleviliğe yönelik olumsuz tutumu olan ve herhangi bir ortamda Alevi bir bireyle olumlu temasta bulunma imkanı olmayan birinin, Alevilere yönelik olumsuz tutumlarının doğrudan bir sosyal temas yoluyla azalma ihtimali olmamaktadır. Gruplar arası doğrudan temas ile ilgili bu kısıtlılığı minimize etmek için ise olası bir çözüm, gruplar arası temasın “dolaylı” yoldan sağlanmasıdır (Turner, Hewstone, Voci ve Vonofakou, 2008).

Dolaylı Temas Kuramları

Önyargıyı, ayrımcılığı azaltmak, gruplar arasında olumlu duygu, düşünce ve davranışlar geliştirmek amacıyla geliştirilen ve doğrudan gruplar arası temas alternatif olan iki dolaylı temas kuramı mevcuttur: *yayılmacı temas kuramı* ve *hayali temas kuramı*. Wright, Aron, McLaughlin ve Ropp (1997) tarafından geliştirilen yayılmacı temas kuramı (extended contact theory) “bir iç grup üyesinin bir dış grup üyesiyle yakın ilişkisi olduğunu bilmek, daha pozitif gruplar arası tutumlara neden olabilir” varsayımından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bir başka ifade ile yayılmacı temas kuramına göre, iç grup-dış grup üyelerinin yakın bir teması (ör., arkadaşlık) olduğu bilgisi, önyargıların azalmasına katkı sağlamaktadır. Olumlu iç ve dış grup modeller oluşturma ve benliğe ötekini dahil etme vasıtasıyla yayılmacı temasın önyargıyı azaltabileceğini varsayan araştırmacılar, yürüttükleri 4 çalışma ile hem deneysel ortamda hem de laboratuvar ortamı dışında yayılmacı temasın olumlu tutumlar geliştirme üzerinde bir etkisi olduğunu bulgulamışlardır. Yayılmacı temasın önyargı düzeyini azalttığı bulgusu, kuramı test etmek için farklı örneklerde yürütülen birçok araştırmada da doğrulanmıştır (örn., du Toit ve Quayle, 2011; Vezzali, Giovannini ve Capozza, 2012).

Bir dolaylı temas türü olan ve gerçek bir temasın pek mümkün olmadığı durumlarda iyi bir alternatif olan yayılmacı temasın da bazı sınırlılıkları mevcuttur. Yayılmacı temas, iki grubun üyesi arasında yakın bir ilişki olduğu bilgisi mevcut olduğunda etkilidir. Ancak iki grubun üyesi arasında yakın bir temas mevcut olmayabilir veya etkileşim varsa dahi bu duru hakkında diğer grup üyelerinin bilgisi olmayabilir. Bu durumda önyargıların azaltılması için başka alternatif çözümlere ihtiyaç vardır. Hayali temas, doğrudan temasın veya yayılmacı temasın etkin olamadığı noktada önyargılı tutum ve davranışları azaltmada etkili olabilecek alternatif çözümlerden biridir.

Dolaylı Bir Temas Türü: Hayali Temas Kuramı (Imagined Contact Theory)

Turner, Crisp ve Lambert (2007) tarafından geliştirilip sınanan hayali temas “bir dış grup kategori üyesi ile sosyal etkileşimin zihinsel simülasyonu” olarak tanımlanan bir dolaylı temas formudur. Kurama göre iki grup arasında meydana gelen olumlu etkileşime dair zihinsel bir kurgu/hayal -kısacası hayali temas- gruplar arası önyargıların azalması ve onlar yerine daha olumlu tutum ve davranışların gelişmesi noktasında etkilidir.

Hayali temas kuramı, yukarıda kısaca değinilen temas kuramları (sosyal temas hipotezi, gruplar arası temas kuramı ve yayılmacı temas kuramı) ile ilgili yürütülen araştırma bulgularından ve sosyal temasın önyargıları azaltabildiğine dair bilgi birikiminden beslenmiştir. Araştırmacılar ayrıca kuramın alt yapısını ve varsayımlarını oluştururken başka araştırma bulgularından da yararlanmışlardır. Örneğin; zihinsel imgenin gerçek deneyim benzeri duygusal, motivasyonel tepkiler meydana getirebildiğini gösteren nörolojik araştırma bulguları, hayali temas çalışmalarının başlamasında etkili olan faktörlerden biridir (Turner ve Crisp, 2010). Zihinsel simülasyonun tutum değişimi, davranışsal niyeti artırma, motor öğrenmenin başarısı, benlik algısı, hafıza, duygular, bilişsel ve davranışsal tepkilerin kullanımı gibi pek çok nörolojik mekanizmayı etkilediği bilinmektedir (Crisp, Husnu, Meleady, Stathi ve Turner, 2010). Bu bulgulara dayanarak zihinsel simülasyonun, dış gruba yönelik olumsuz tutum ve davranışlara da etki edebileceği düşünülmüş ve bu kapsamda kuramla ilgili ilk çalışmalar yürütülmüştür (Turner ve Crisp, 2010).

Nörolojik çalışmalar haricinde hayali temasın etkili olabileceğine dayanak oluşturarak araştırmacıları teşvik eden iki önemli çalışma daha bulunmaktadır (Turner ve ark., 2007). Bu çalışmaların ilki Garcia, Weaver, Moskowitz ve Darley'nin (2002) "görgü tanığı etkisi" çalışmasıdır. Bu çalışmada, katılımcıların büyük bir grupta olduğunu hayal etmeleri, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha az yardım davranışını yordamıştır. İkinci çalışma ise "güçlü bir kadın imgesi" ile ilgili çalışmadır. Blair, Ma ve Lenton (2001), birkaç dakika güçlü bir kadın imgesini zihinsel olarak deneyimleyen katılımcıların, daha az örtük cinsiyet kalıpyargısı sergilediklerini bulmuşlardır. Özetle; nörolojik bulgular, "görgü tanığı etkisi" ve "güçlü kadın imgesi" çalışmaları, gruplar arası olumlu bir etkileşim hayal etmenin, gruplar arası doğrudan temas benzeri pozitif sonuçlar meydana getirebileceğinin varsayıp sınanmasına zemin hazırlamıştır (Turner ve Crisp, 2010).

Turner ve meslektaşları (2007) üç ayrı çalışma yürütmüş ve bu çalışmaların bulgularına dayanarak hayali temas kuramını geliştirmişlerdir. Araştırmacıların hayali temasın önyargıları azaltıcı bir etkisi olduğuna dair hipotezlerini test ettikleri ilk çalışmada, deney grubundaki genç katılımcılardan yabancı "yaşlı" bir bireyle tanışmayı hayal etmeleri istenmiştir. İlk çalışmada kontrol koşuluna oranla hayali temas koşulundaki katılımcıların, yaşlı bireylere yönelik daha az gruplar arası önyargı sergiledikleri bulgulanmıştır. İkinci deneyde, yaşlı bir bireyle pozitif bir etkileşim hayal etmeleri veya sadece yaşlı biri hakkında düşünmeleri istenen katılımcılar, gruplar arası önyargı açısından karşılaştırılmış ve pozitif hayali temasın yaşlılara yönelik önyargıyı anlamlı olarak azalttığı bulgulanmıştır. Araştırmacıların hayali temasın etkililiğini test ettikleri üçüncü ve son deney ise heteroseksüel erkek katılımcılardan, homoseksüel bir erkekle pozitif bir etkileşim hayal etmeleri istenerek yürütülmüştür. Üçüncü deneye katılan hayali temas koşulundaki katılımcıların, kontrol koşuluna kıyasla daha az gruplar arası kaygı sergiledikleri; kontrol koşulundaki katılımcılardan daha pozitif gruplar arası değerlendirme yaptıkları ve gruplar arası çeşitlilik algılarının daha fazla olduğu bulgulanmıştır. Üç farklı örnekleme yürütülen üç çalışmanın da ortak sonucunun şu olduğu görülmüştür: Pozitif gruplar arası hayali temas, önyargının azalması konusunda etkiye sahiptir (Turner ve ark., 2007).

Hayali temas ile ilgili yürütülen ilk araştırmanın ardından kuramın, farklı örneklemlerde açık ve örtük önyargılı tutumlar üzerindeki etkisi test edilmiştir. Örneğin; Turner ve Crisp'in (2010) bu kapsamda yürüttükleri iki çalışmanın ilkinde, hayali temasın açık ve örtük önyargı üzerindeki etkisi test edilmiştir. Hayali temas koşulundaki katılımcıların, kontrol grubuna oranla yaşlılara yönelik daha pozitif açık tutumlar sergilediği ve örtük önyargı puanlarının ise anlamlı olarak daha düşük olduğu bulgulanmıştır. İkinci çalışmada ise Müslümanlar ile ilgili hayali temas yönergesi alan katılımcıların, kontrol grubuna oranla

Müslümanlara yönelik daha az önyargı sergiledikleri bulgusu elde edilmiştir. Bu kapsamda yürütülen bir başka çalışmada şizofreni tanısı almış bireylere yönelik önyargılar üzerinde hayali temasın rolü ayrı çalışmalarla test edilmiş ve hayali temasın şizofreni tanısı almış bireylere ilişkin önyargıyı azaltıcı bir etkisi olduğu saptanmıştır (West, Holmes ve Hewstone, 2011). Bir diğer çalışmada iki ayrı örnekleme yürütülen araştırma sonucunda eşcinsel bireylere yönelik olumsuz tutumları azaltma ve olumlu tutumlar geliştirme üzerinde hayali temasın anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir (West, Husnu ve Lipps, 2014). Ayrıca farklı örneklemlerde yürütülen benzer kapsamlı araştırmalarda hayali temasın, kontrol grubundaki katılımcılara oranla fiziksel engelli bireylere (örn., Cameron, Rutland, Turner, Holman-Nicolas ve Powell, 2011), göçmenlere (örn., Harwood, Paolini, Joyce, Rubin ve Arroyo, 2011) ve trans bireylere (örn., West, Hotchin ve Wood, 2017) yönelik önyargıları azalttığı bulgulanmıştır.

Literatürde hayali temasın önyargılı tutumları azalttığı oranda dış gruba yönelik olumlu tutumları, duyguları ve dış grup üyeleriyle gelecekte temas etme niyetini arttırdığı ve gruplar arası kaygı düzeyini azaltabildiği yönünde araştırma bulguları da mevcuttur. Örneğin; bu kapsamda Kuzey Kıbrıs'ta yürütülen bir çalışmada, Kıbrıslı bir Rum ile farklı bağlamlarda hayali temas koşuluna atanan katılımcıların, kontrol grubuna kıyasla Kıbrıslı Rumlarla gelecekte daha fazla temasta bulunma niyetine sahip oldukları bulgulanmıştır (Husnu ve Crisp, 2010). Husnu ve Crisp (2011) tarafından başka bir örnekleme yürütülen benzer bir çalışmada da hayali temas koşulundaki katılımcıların dış grupla gelecek temas niyetliliklerinde artış olduğu belirlenmiştir. İki farklı örnekleme iki ayrı çalışmanın yürütüldüğü bir çalışmada ise azınlık gruptan bir birey ile hayali olarak temas etmenin, çoğunluk grup üyelerinde azınlık gruba daha pozitif benlik özellikleri atfetmeyi yordadığı bulgulanmıştır (Stathi ve Crisp, 2008). Bir diğer çalışmada hayali temas koşulundaki katılımcıların, kontrol koşulundakilere oranla sığınmacı bireylere yönelik empati düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (McWaters ve Hawkins, 2018). Bu bağlamda Turner ve West (2011) tarafından yürütülen iki çalışmanın ilkinde katılımcıların, obez bir birey ile etkileşim sırasında oturacakları sandalyeler arasına koydukları mesafeler "sosyal mesafe" ölçümü olarak alınmış ve hayali temasın kontrol grubuna kıyasla sosyal mesafeyi azalttığı bulgulanmıştır. İkinci çalışmada hayali temas koşulundaki katılımcıların, Müslümanlara yönelik inançları (bilişsel bileşen) ve duygularının kontrol grubuna oranla daha olumlu olduğu bulgulanmıştır. Benzer şekilde bir başka çalışmada ise hayali temasın, kontrol grubuna oranla engelli bireylere ilişkin gruplar arası kaygı ve sosyal mesafe düzeyini azalttığı tespit edilmiştir (Price, 2016).

Hayali temas kuramı ile ilgili verilerin birçoğu üniversite öğrencisi yetişkinlerden elde edilmesine karşın bazı araştırmacılar tarafından çocuklarla yürütülen çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; 34 çocuğun bir deneysel ve bir kontrol koşulu olmak üzere iki gruba ayrıldığı, deney grubundaki çocuklardan, yabancı bir göçmen çocukla pozitif bir etkileşim hayal etmelerinin istendiği bir araştırma yürütülmüştür. Hayali temas koşulundaki çocuklarda, kontrol grubuna kıyasla dış gruba güven ve pozitif davranışsal niyet daha fazla iken; kontrol koşulundaki çocuklar göçmenlere daha az insani duygu atfında bulunmuştur (Vezzali, Capozza, Stathi ve Giovannini, 2012). 3 hayali temas oturumunun yapıldığı 5.sınıf öğrencilerinin, kontrol koşuluna kıyasla göçmenlere yönelik anlamlı düzeyde daha pozitif davranışsal niyet sergilediği, daha fazla kendini açtığı (self disclosure) ve daha az örtük önyargı sergilediği bulunmuştur. Ayrıca bu çalışmada pozitif davranışsal niyetin, göçmenlere yönelik hayali temas ve kendini açma arasında aracı değişken olduğu bulgulanmıştır (Vezzali, Capozza, Giovannini ve Stathi, 2011). Bir başka çalışmada ise etnik dış gruba yönelik hayali temas oturumlarına katılan çocukların, kontrol grubundaki çocuklara oranla gruplar arası temas etme isteklerinin, dış gruba yönelik olumlu tutumlarının ve gruplar arası benzerlik algılarının arttığı belirlenmiştir (Stathi, Cameron, Hartley ve Bradford, 2014). Bahsi geçen çalışma bulgularına dayanarak

hayali temasın, yetişkinlerde olduğu gibi çocukların gruplar arası tutum, algı ve davranış niyetleri üzerinde de etkili olabildiği görülmektedir.

Hayali temas kuramı çerçevesinde farklı örneklerde ve farklı değişkenlerle yürütülen çalışmalarda ayrıca hayali temasın uzun süreli etkisi de test edilmiştir. Bu kapsamda yürütülen bir araştırmada hayali temas uygulamasından birkaç gün sonra alınan ölçümlerde kontrol koşuluna oranla hayali temas koşulundaki katılımcıların, gruplar arası kaygı ve açık önyargı düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir (Schuhl, Lambert ve Chatard, 2019). Vezzali, Crisp, Stathi ve Giovannini (2013) tarafından yürütülen boylamsal çalışmada ise üniversite değişim programıyla İtalya'dan ayrılacak olan 37 öğrenci iki gruba (hayali temas ve kontrol) ayrılmıştır. Hayali temas oturumundan yaklaşık yedi ay sonra alınan ölçümlerde, hayali temasın kaygıyı azaltma aracılığıyla dış grup ile daha fazla zaman harcamayı ve dış grubu daha olumlu değerlendirmeyi yordadığı bulgulanmıştır.

Miles ve Crisp (2014) tarafından 71 çalışmanın incelendiği meta analiz çalışması, hayali temasın etkililiği konusunda yararlı bilgiler sunmaktadır. Meta analiz çalışması sonucuna göre hayali temasın, gruplar arası önyargının bütün formlarında küçük veya orta etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Hayali temasın duygu ve tutum üzerinde büyük etkiye, niyet ve davranış üzerinde orta dereceli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Hayali temasın en çok yaş ve ulus temelli gruplar arasında önyargıyı azalttığı tespit edilmiştir. Hayali temasın yetişkinlere oranla çocuklarda etkisinin daha fazla olduğu bulgulanmıştır. En güçlü hayali temas etkisinin, dış gruba yönelik olumlu davranışsal niyet değişkeninde olduğu belirlenmiştir. Meta analiz bulgularına dayanarak araştırmacılar, hayali temasın yalnızca önyargıyı azaltmadığını, aynı zamanda gelecek temas engellerini azaltmanın bir yolu olduğunu da dile getirmektedir.

Yukarıda sunulan örneklerden anlaşılabilceği gibi hayali temas kuramı geliştirildiği andan itibaren araştırmacıların ilgisini çekmiş ve farklı örneklerde, farklı gruplara ilişkin hayali temas uygulamalarının farklı bağımlı değişkenlerle ilişkisi çalışılmıştır. Bu çalışmalar yürütülürken *hayali temas senaryolarından* yararlanılmıştır. Kuramı geliştiren araştırmacılar (Turner ve ark., 2007) tarafından yürütülen üç çalışmada hayali temas koşulundaki katılımcıların, bir dış grup üyesi (yaşlılar, homoseksüeller) ile etkileşim hayal etmeleri yönünde yönerge içeren hayali temas senaryoları kullanılmıştır. Daha sonra birçok araştırmada (örn., Vezzali ve ark., 2012; Stathi ve ark., 2014) ilk çalışmadakine benzer hayali temas senaryoları kullanılmıştır. Bu senaryolar grup, yer, zaman açısından değişse de onların özünde “dış grup bireyle kurulan pozitif bir iletişim” mevcuttur. Ancak bazı araştırmacılar (örn., Husnu ve Paolini, 2019) tarafından pozitif iletişim içeren senaryoların kullanılmasının yanı sıra hayali temas senaryolarının geliştirildiği ve çeşitlendiği çalışmalar da yürütülmektedir. Bu bölümde sunulan çalışmalar “*standart hayali temas senaryoları*” ile yürütülen çalışmalardır (Senaryoların değişimlendiği çalışmalarda bu ifade yer almaktadır). Konuyu detaylandırmak ve kuramın farklılaşan ve geliştirebilir yönlerini göstermek adına “*hayali temas senaryolarının değişimlendiği*” çalışmalar aşağıda ayrı bir başlık altında incelenecektir.

Hayali Temas Senaryolarının Değişimlendiği Çalışmalar

Hayali temas kuramı, kurgusal bir yöntem olduğu için geliştirilmeye ve farklı bağlamlara uygun hale getirilmeye çok uygun bir kuram olma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından hayali temas uygulamaları, farklı kuramsal çerçeve ve araştırma bulgularından da yararlanarak değişimlenmeye ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Katılımcılara dış grup üyesiyle kurulacak temas için verilen metinlerin (senaryoların) değişimlenmesi, hayali temas kuramı uygulamalarını geliştirmenin yollarından biridir ve araştırmacılar kimi zaman bu yöneme başvurmaktadır. Aynı zamanda hayali temas senaryolarında yapılan

bu değişimler, standart hayali temas senaryolarının etkisi ile de karşılaştırılarak hayali temas uygulamalarının daha başarılı olabilmesi için çeşitli seçeneklerin oluşması sağlanmaktadır. Hayali temas senaryolarının değiştirilerek yürütüldüğü araştırmaların, kuramın uygulamadaki çeşitliliği, değişme ve gelişme potansiyeli hakkında yararlı bilgi sağlayacağı düşünüldüğü için bu bölümde hayali temas senaryolarının değişimlendiği birkaç araştırmaya yer verilecektir.

Hayali temas senaryolarının değişimlendiği çalışmalardan biri Kuchenbrandt, Eyssel ve Seidel (2013) tarafından yürütülmüştür. Bu çalışmada *nötr hayali temas*, standart hayali temas ve *pozitif işbirliği hayali temas* koşulları, hayali temasın kalitesi, dış gruba yönelik empati, güven, kaygı ve önyargı açısından karşılaştırılmıştır. İşbirliğinin hayal edildiği koşulun, diğer iki koşula oranla empati, güven ve algılanan temas kalitesini arttırdığı, gruplar arası kaygı ve önyargıyı ise azalttığı bulgulanmıştır. Bir başka çalışmada ise karşıt stereotipik (counterstereotip/mevcut kalıpyargılara uygun olmayan) bilginin önyargıyı azaltmak için kullanıldığı bulgusundan hareketle obez bireylere yönelik önyargı konusunda *karşıt stereotipik hayali temasın* etkisi test edilmiştir. Karşıt stereotipik hayali temas koşulundaki katılımcılar, *stereotipik hayali temas* grubu ve kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha az ağırlık önyargısı ve obez bireylere yönelik daha az sosyal mesafe sergilemişlerdir (Dunaev, Brochu ve Markey, 2018). Diğer bir araştırmada gruplar arası *gönüllü, negatif ve pozitif (standart) hayali temas senaryolarının* dış gruba yönelik duygular ve tutumlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yürütülen iki ayrı çalışma sonucunda gönüllü hayali temasın, ciddi ve köklü gruplar arası çatışmaların olduğu durumlarda dahi dış grup ile temasta bulunmanın güvenli bir yolu olduğu belirlenmiştir (Husnu ve Paolini, 2019).

Hayali temas senaryolarının değişimlenerek yürütüldüğü araştırmalarda, önyargı düzeyinin ölçülmesinin yanı sıra bu senaryoların gruplar arası daha olumlu tutumlar gelişmesine katkı sağladığı da görülmektedir. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir araştırmanın ilk aşamasında ilkökul öğrencileri, ikinci aşamasında ise üniversite öğrencileri arasında *ortak iç grup hayali temas* (diğer gruptan bireyle aynı grupta olduğunu hayal etme) ile standart hayal temas koşulları karşılaştırılmıştır. Ortak iç grup hayali temas koşulundaki katılımcıların, standart hayali temas ve kontrol gruplarındaki katılımcılardan anlamlı düzeyde daha fazla genel ve spesifik yardım niyeti ve gelecekte temas niyeti gösterdikleri bulgulanmıştır (Vezzali ve ark., 2015). *Gruplar arası hayali temas, kişiler arası hayali temas* ve kontrol gruplarının yer aldığı bir çalışmada katılımcılardan Müslümanlara yönelik tutum, davranışsal niyet, kaygı ve güven değişkenlerine dair veri toplanmıştır. Kontrol koşulu ve kişiler arası hayali temas koşullarına oranla, gruplar arası hayali temas koşulundaki katılımcıların Müslümanlara ilişkin daha pozitif tutumlara sahip olduğu, onlara daha fazla güven duydukları ve daha fazla yardım niyeti sergiledikleri saptanmıştır (Pagotto, Visintin, De Iorio ve Voci, 2012). İç grup ve dış grup arasındaki benzerlik ve farklılıkları vurgulayan *dengeli benzerlik hayali temas senaryosunun* (diğer grup ile eşit oranda benzer ve farklı özellikler), *yüksek benzerlik* ve *düşük benzerlik hayali temas senaryolarına* oranla, katılımcıların dış gruba yönelik olumlu tutumlarını daha fazla arttırdığı belirlenmiştir (Ioannou, Hewstone ve Al Ramiah, 2017).

Değişimlenmiş hayali temas senaryolarının önyargıları azaltma ve daha olumlu tutumları artırma konusunda standart hayali temas senaryolarından daha etkili olduğunu bulgulayan araştırmaların yanı sıra iki hayali temas senaryosu arasında belirgin bir farklılığın saptanmadığı araştırmalar da mevcuttur. Örneğin; yürütülen bir çalışmada Allport'un dört temas koşulunu içeren *ideal (optimal) hayali temas senaryosu* ve standart hayali temas senaryosu koşulundaki katılımcıların, hayali temasın olmadığı kontrol grubuna kıyasla Kıbrıslı Rum bir bireyle (aslında işbirlikçi) anlamlı düzeyde daha fazla tanışma davranışında bulunduğu ve iki hayali temas senaryosunun etkililiği arasında anlamlı bir fark olmadığı bulgulanmıştır (Altan, 2017).

Benzer şekilde Hodson, Dube ve Choma (2015) tarafından *detaylandırılmış hayali temas koşulu* ile standart hayali temas koşulundaki katılımcıların dış gruba yönelik önyargı düzeyinin eşit düzeyde azaldığı belirlenmiştir.

Görüldüğü üzere hayali temas kuramı, farklı araştırma bulgularıyla entegre edilerek uygulamaya dönüştürülmekte ve değişimlenmektedir. Farklı düzeyde çatışma düzeyine, önyargılara, tarihsel ve kültürel geçmişe sahip gruplar arasında hayali temas senaryolarının değişimlenerek uygulanmasının, önyargıların daha etkili şekilde azalması için önem arz ettiği düşünülmektedir. Ancak senaryoların değişimlendiği bazı çalışmalarda hayali temas senaryolarının etkililiği konusunda anlamlı bir fark bulunmadığı; senaryolar arası farkın belirlendiği çalışmalarda ise standart hayali temas senaryolarının, temasın olmadığı kontrol grubuna kıyasla önyargıları anlamlı şekilde azalttığı bulgusu da elde edilmiştir. Bu nedenle belki de hayali temas senaryolarının farklılaşmasından ziyade kuramın temelinde yer alan *dış grup üyesiyle olumlu zihinsel bir temasın* önyargıların azalmasında daha önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Türkiye’de Yürütülen Hayali Temas Çalışmaları

Türkiye çok çeşitli etnik, dini, ulusal, siyasi ve kültürel grubun yer aldığı bir ülkedir. Bu nedenle gruplar arası ilişkileri düzenlemek ve daha olumlu bir seviyeye getirmek için araştırmacılar tarafından çeşitli yöntemler test edilmektedir. Bu yöntemlerden biri olan gruplar arası doğrudan temas, Türkiye örneğinde birçok araştırmacı (örn., Karazor, 2019; Yanbolluoğlu, 2018) tarafından sınanmış ve önyargıları azaltma konusunda önemli bir yararı olduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Ancak hayali temas kuramı geliştirildiği zamandan günümüze değin dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı örneklerle, farklı gruplara yönelik önyargıları azaltmanın bir yöntemi olarak sıklıkla çalışılmış olmasına karşın Türkiye’de bu konuda yürütülen araştırma sayısı oldukça sınırlıdır.

Türkiye’de hayali temas kuramı çerçevesinde yürütülen sınırlı sayıdaki araştırmaların bir bölümünde hayali temasın, çeşitli gruplara yönelik önyargıları azaltmada ve daha olumlu tutumlar gelişmesini sağlamada başarılı olduğu belirlenmiştir. Örneğin; Küçükkömürler (2013) tarafından eşcinsel bireylere yönelik tutumlar üzerine hayali temasın etkisi test edilmiştir. Farklı üniversitelerden katılımcılarla yürütülen araştırmada, hayali temas koşulundaki katılımcıların eşcinsellere yönelik tutumlarının, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha olumlu olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca katılımcılardan daha sonra alınan ölçümler, hayali temasın bir ay sonra dahi eşcinsellere yönelik pozitif tutumlar üzerinde anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir. Bu kapsamdaki bir diğer çalışmada ise hayali temasın, azınlık ve çoğunluk grup üyelerinin (Türk-Kürt) birbirlerine yönelik tutumları, tehdit algıları, gruplar arası kaygı düzeyleri ve çok kültürlülüğe yönelik desteklerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Hayali temas koşulundaki katılımcıların, diğer gruba kıyasla daha pozitif dış grup tutumlarına, daha düşük gruplar arası kaygıya ve daha az tehdit algısına sahip oldukları bulgulanmıştır. Ek olarak bu çalışmada hayali temasın azınlık grup üyeleri arasında, çoğunluk grubun kendilerine yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları algısını arttırdığı ve gruplar arası kaygıyı azalttığı tespit edilmiştir (Bağcı, Piyale ve Ebcim, 2018).

Türkiye’de hayali temas senaryolarının farklı şekillerde değişimlenerek uygulandığı araştırmalar da mevcuttur. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir çalışmada Türkiyeli katılımcıların Suriyeli mültecilere yönelik tutum ve davranışsal niyetleri üzerinde *arkadaşlık potansiyelinin* etkisi, standart hayali temas senaryosuna “yakınlık ve/veya etkileşim” ile ilgili ifadeler eklenerek 3 ayrı çalışma ile test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda *arkadaşlık potansiyeli koşulundaki* katılımcılarda, kontrol ve standart hayali temas koşullarına oranla Suriyeli mültecilere yönelik daha pozitif davranışsal niyet ve daha fazla güven

tespit edilmiştir (Bağcı, Piyale, Bircek ve Ebcim, 2017). Bir başka çalışmada ise standart hayali temas senaryosu haricinde *dış grup üyesi bireyin sosyal statüsünün değiştiği senaryolar* kullanılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre; hayali temas Suriyeli mültecilere ilişkin tehdit algısı, sosyal mesafe ve gruplar arası kaygı düzeylerini negatif yönde ve gelecekte temas etme niyetini pozitif yönde etkilemiştir. Ancak sosyal statünün yalnızca dış grupla gelecek temas niyeti üzerinde etkili olduğu saptanmıştır (Yurtbakan, 2019).

Türkiye örneğinde hayali temasın etkisinin bazı durumlarda sınırlı olduğuna veya hayali temas ile önyargı ölçümleri arasında anlamlı ilişki bulunmadığına dair bulgular da elde edilmiştir. Örneğin; ikisi Türkiye, bir diğeri ise Birleşik Krallık'ta olmak üzere, azınlık grup üyelerinin kültürel etkileşim (acculturation) stratejileri, aidiyet hisleri, ayrımcılık ve sosyal kabul algıları üzerine hayali temasın etkisini ölçen üç çalışma yürütülmüştür. Türkiye'de yürütülen çalışmada kendilerini Kürt olarak tanımlayan katılımcılar, temas veya kontrol koşullarından birine atanmışlardır. İlk çalışmada hayali temasın, katılımcıların sosyal kabul algısında düşüşü yordadığı ve sosyal kabulün algılanan ayrımcılıkla negatif ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Bu durumun nedenlerinden birinin *güçlü iç grup özdeşimi* olabileceğini düşünen araştırmacılar, ikinci bir çalışma ile bu varsayımlarını doğrulamışlardır. Yani bu çalışma, iç grubuyla yüksek derecede özdeşleşen bireyler üzerinde hayali temasın etkisinin sınırlı olabileceğini göstermektedir (Bağcı, Stathi ve Piyale, 2018). Bir diğer araştırmada ise hayali temasın Kürtler ve Suriyelilere yönelik önyargılar üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı bulgulanmıştır (Fırat, 2019).

Hayali temasla ilgili Türkiye'de yürütülen araştırmaların bir kısmında hayali temasın olumsuz tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulgulanırken, bir kısmında herhangi bir etkisinin görülmediği belirlenmiştir. Elde edilen bu farklı bulgular; örneklem farklılığı, uygulanan hayali temas senaryosundaki vurguların farklılığı, dış gruba yönelik önyargı düzeyi arasındaki farklılık, önyargıların tarihsel arka planındaki farklılıklar ve seçilen dış gruba yönelik önyargı nedenlerinin farklılaşması gibi birçok faktörden etkilenmiş olabilir. Bu nedenle Türkiye örneğinde kuramla ilgili daha fazla bilgi sahibi olabilmek ve Türkiye'de hayali temas uygulamalarının, hangi gruplara yönelik önyargılar üzerinde daha etkili olduğunu belirleyebilmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Gruplar arası temas, grupların birbirlerine yönelik kalıpyargılarından beslenen, güçlü olumsuz tutum ve duygularla seyreden ve nihayetinde ayrımcı davranışlara dönüşebilen durumlarda etkili bir çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Allport'un (1954; Akt.; Küçükkömürler ve Sakallı-Uğurlu, 2017; Pettigrew, 1998) temas hipotezi ile başlayan araştırmalar dizisi günümüze değin geliştirilerek devam etmiş ve yeni araştırma sorularına ve kuramlara da kaynaklık etmiştir. Pettigrew (1998), temas hipotezi çerçevesinde yürüttüğü araştırmalar sonucu, kuramdaki bazı noksan noktaları tespit ederek ve kurama katkılar sağlayarak gruplar arası temas kuramını geliştirmiştir. Bu kuramlara göre grup üyeleri arasında uygun şartlar altında kurulan olumlu bir etkileşim önyargıların azalmasında etkili olmaktadır. Günümüze değin yürütülen araştırmalar, gruplar arası temasın önyargıyı azaltma, olumlu tutumlar geliştirme konusunda etkili olduğuna yönelik bilgi sağlamaktadır.

Temas hipotezi ve gruplar arası temas kuramı, grup üyeleri arasında doğrudan, gerçek bir temasın etkili olacağını belirtmektedir. Ancak bazen bazı grup üyelerini yan yana getirebilmek ve olumlu bir

etkileşim kurabilmelerini sağlamak oldukça güçtür. Örneğin; eşinsel bireyler dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’de de olumsuz tutum, söylem ve davranışların hedefi olmaktadır (örn., Dondurucu, 2018; Kara, 2018). Eşinsel bireyler, olumsuz tutum ve davranışların hedefi olmamak amacıyla cinsel yönelimlerini gizlemeyi tercih edebildikleri ve sayıca azınlık oldukları için heteroseksüel bireylerle eşinsel bireylerin temas etme olasılığı azalmaktadır. Bu ve gerçek temasın sınırlı olduğu benzeri durumlarda karşımıza alternatif bir yol olarak dolaylı temas kuramları çıkmaktadır. Dolaylı temas kuramları, grup üyeleri arasında doğrudan bir temasın olmadığı durumlarda da önyargıların azalabileceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Dolaylı temas kuramlarından biri olan hayali temas (Turner ve ark., 2007) gerçek temasın mümkün olmadığı durumlarda oldukça pratik bir çözüm sunması nedeniyle son yıllarda sıklıkla çalışılmaktadır. Ancak hayali temas 13 yıldır kuramsallaştırılmasına ve diğer ülkelerde sıklıkla çalışılmasına karşın Türkiye’de pek bilinmemektedir. Bu nedenle mevcut çalışmada hayali temas kuramı hakkında detaylı bilgi sunarak; kuramın çıkış noktası ve yararlandığı diğer kuram ve araştırmalara değinerek; kuram çerçevesinde farklı örneklerde yürütülen araştırma bulgularını ele alarak kuram hakkında kapsamlı bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacı ve öğrencilere bir kaynak sağlamak ve Türkçe literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Gruplar arası hayali temas, zihinsel imgenin gerçek benzeri etkileri olabileceği varsayımından yola çıkarak oluşturulan ve grup üyelerinin, diğer gruptan bir bireyle pozitif bir etkileşim kurmaları yönünde verilen yönergelerle ve senaryolarla yürütülen bir dolaylı temas formudur (Turner ve ark., 2007). Hayali temas, uygulama pratikliğinin yanı sıra diğer temas türlerine kıyasla bazı başka avantajlara da sahiptir. Doğrudan gruplar arası temas ve yayılmacı temas uygulanabilir olmadığından hayali temasın uygulanabilir olması, uygulama yönünden kolay ve masrafsız bir yöntem olması, insanların hayali olarak temas etmesi sonucu uygun temasın zihinde yapılanma fırsatı bulması ve grup üyelerinin temas etme isteklerini artırarak gelecek etkileşimlere zemin oluşturması hayali temasın avantajlı ve güçlü yönlerinden bazılarıdır (Crisp, Stathi, Turner ve Husnu, 2008). Bu avantajların da katkısıyla hayali temas, kuramsallaştırıldığı andan itibaren araştırmacıların ilgisini çekmiş ve farklı örneklerde farklı bağımlı değişkenlerle çalışmalar yürütülmüştür.

Kuram çerçevesinde yürütülen araştırmalarda hayali temasın, açık ve örtük önyargıları azaltma (örn., Igartua, Wojcieszak ve Kim, 2019), dış grup üyelerine yönelik olumlu tutumları (örn., Yetkili, Abrams, Travaglino ve Giner-Soralla, 2018), gelecek temas niyetini (örn., Yurtbakan, 2019), dış gruba güveni (örn., Bağcı ve ark., 2017) gruplar arası olumlu duyguları (örn., McWaters ve Hawkins, 2018), yardım niyetini (örn., Vezzali ve ark., 2015) ve dış gruptan bir bireyle tanışma davranışını (örn., Altan, 2017) artırma, kendini açmayı kolaylaştırma (örn., Vezzali ve ark., 2011), ve gruplar arası kaygı düzeyini azaltma (örn., Malott, Wahesh ve Crawford, 2019) gibi etkileri olduğu görülmektedir.

Kuramla ilgili yürütülen araştırmalar, genel olarak hayali temasın birçok örnekte farklı gruplara yönelik önyargılar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ancak kuramın etkililiğini test etmek için farklı alanlarda yürütülecek çalışmalara da ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Mesela hayali temas kuramı nörolojik çalışma bulgularından yararlanılarak geliştirildiği için hayali temas uygulamalarının nörolojik araştırmalarda test edilmesi de uygun ve yararlı olabilir. “Hayali temas sırasında hangi beyin aktiviteleri görülmektedir? Dış gruba yönelik farklı önyargı düzeylerine göre hayali temas uygulamalarında farklı nörolojik tepkiler mi görülmektedir? Hayali temas senaryolarının değişimlenmesi, nörolojik olarak farklı ve anlamlı sonuçlar meydana getirmekte midir?” vb. sorulara yanıt aramak, önyargıların azaltılması noktasında etkili olabilecek

yöntemler hakkında da önemli bilgiler sunabileceği için araştırmacılara gelecekte nörolojik hayali temas çalışmaları yürütmelerinin faydalı olabileceği yönünde bir öneride bulunulabilir.

Hayali temas uygulamalarını farklı bağımlı değişkenlerle test etmenin, hayali temas kuramının etkililiğini arttırmada bir diğer önemli faktör olduğu düşünülmektedir. Literatürde hayali temas ile ilgili dikkat çeken bir nokta bağımlı değişken olarak davranış ölçümünün çok az sayıda yapılmış olmasıdır. Davranış ölçümünden ziyade araştırmalarda davranış niyeti (örn., Stathi, Guerra, Di Bernardo ve Vezzali, 2020) üzerine ölçümlerin alındığı görülmektedir. Davranış niyeti, davranıştan bağımsız olmamasına rağmen her zaman davranışı yordamamaktadır. Ayrımcılık, bir davranış türü olduğuna göre ayrımcılığı azaltmak için daha çok davranış ölçümüne gereksinim vardır. Hayali temas araştırmalarında sosyal mesafe (örn., Turner ve West, 2011) ve tanışma davranışı (örn., Altan, 2017) yapılan davranış ölçümlerine örnektir. Ancak ek olarak hayali temasın yardım davranışı, işbirliği davranışı, iletişim kurma davranışı gibi davranış türleri üzerine etkililiğini farklı örneklerde test etmenin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hayali temas kuramı ile ilgili Türkiye’de çok sınırlı sayıda araştırma yürütülmüştür. Bu nedenle hayali temasın, hangi gruplara yönelik önyargılar üzerinde ne yönde etkili olabileceği sorusu büyük oranda yanıtlanmayı beklemektedir. Türkiye’de yürütülen hayali temas çalışmaları (örn., Bağcı ve ark., 2018; Küçükkömürler, 2013) farklı gruplara yönelik önyargılara (örn; Suriyeli mültecilere ve eşcinsellere yönelik) değinmiş ve önemli bilgiler sağlamıştır. Ancak Türkiye’de ayrımcı davranışlara maruz kalan birçok başka grup (kadınlar, psikolojik tanı almış bireyler, Romanlar, Aleviler vb.) mevcuttur ve bu gruplara yönelik tutum ve davranışlar üzerinde hayali temasın etkisini test etmenin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca Türkiye’de hayali temas ile ilgili yürütülecek araştırmalarda her bir gruba yönelik önyargıyı etkileyen faktörlerin neler olduğunun göz önüne alınmasının da faydalı olacağı düşünülmektedir. Örneğin; kadına yönelik ayrımcı davranışlar üzerinde toplumsal cinsiyet rolleri önemli bir faktör (örn., Ateş, 2017; Tarhan, Gündüz ve Ekşioglu, 2017) iken Suriyeli sığınmacılara yönelik önyargı düzeyinde tehdit algısının önemli bir rol oynadığı (örn., Hürriyetoğlu, 2019) görülmektedir. Bu nedenle Türkiye örneğinde hayali temas üzerine çalışacak araştırmacıların, önyargının nedenlerini de göz önünde bulundurarak farklı hayali temas senaryolarından yararlanmalarının daha etkili olacağı düşünülmektedir.

Türkiye örneğinde hayali temas senaryolarınının değişimlenerek uygulamasına ek olarak farklı yöntemlerin entegre edilerek çalışılmasının da önemli olabileceği düşünülmektedir. Örneğin; bazı çalışmalarda (örn., Wölfer ve ark., 2019) dolaylı temasın, doğrudan teması yordadığı bulgulanmıştır. Doğrudan ve dolaylı temas yöntemlerinin birlikte uygulandığı zaman nasıl bir etkisinin olacağı Türkiye örneklemini açısından cevaplanmayı bekleyen sorulardan biridir. Bu kapsamda araştırmalar yürütmenin, önyargıların azalması için olası çözüm yollarını arttırmak açısından faydalı olacağı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Gruplar arası ilişkileri geliştirme noktasındaki etkililiğine ve güçlü yönlerine bakılarak hayali temasın Türkiye’de bazı alanlarda uygulanmasının oldukça etkili ve yararlı olabileceği düşünülmektedir. Mesela hayali temasın ülke geneli eğitim programlarına dahil edilmesi ve küçük yaşlardan itibaren oyunlar, dramalar eşliğinde çocuklarla etkinliklere dönüştürülmesi durumunda gruplar arası daha olumlu, saygılı ve hoşgörülü ilişkilerin gözlemlenmesi ve olumsuz tutumların azalması yönünde çabalayan bir neslin yetişmesi olasıdır. Güncel bir örnekle bu öneri somutlaştırılabilir: Türkiye’ye göç etmek durumunda kalan ve topluma entegre olma konusunda zorluklar yaşayan Suriyeli bireylere yönelik önyargılar konusunda okullarda “Suriyeli bir arkadaşımın olduğunu hayal ediyorum. Suriyeli arkadaşımınla oyun arkadaşısı olduğumu hayal

ediyorum, beraber çok güzel vakit geçiriyoruz” tarzı kompozisyon çalışması ve imgeleme eğitimleri verilebilir. Buna ek olarak hayali temas uygulamaları yalnızca öğrencilerle değil onları geleceğe hazırlayan ebeveynler ve öğretmenlerle de yürütülerek geleceğin daha az önyargılı bir şekilde inşa edilmesine katkı sağlanabilir. Bu nedenlerle hayali temasın özellikle eğitim alanında çeşitli proje ve programlara dahil edilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, önyargı ve ayrımcılığın zararlı sonuçlarını azaltabilecek her yolu araştırmak ve ona başvurmak gruplar arası ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamak için oldukça önemlidir. Doğrudan ve dolaylı temas türleri, gruplar arası ilişkileri daha iyi bir düzeye getirmek için kullanılan yollardan bazılarıdır. Özellikle dolaylı bir temas türü olan hayali temasın farklı durumlara uyarlanabilecek, pratik ve etkili bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle hayali temasın çok kültürlü Türkiye örneğinde araştırılmaya ve geliştirilmeye oldukça uygun olabileceği ve geniş bir yelpazede yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Altan, D. (2017). *Effects of imagined contact under optimal conditions on outgroup perception*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Eastern Mediterranean University, Kuzey Kıbrıs.
- Aronson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal psikoloji*. Okhan Gündüz (Çev.). İstanbul: Kaknüs.
- Ateş, A. P. (2017). *Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına yönelik şiddete ilişkin tutumları: Dicle Üniversitesi örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Bağcı, S. C., Piyale, Z. E., Bircek, N. I. ve Ebcim, E. (2017). Think beyond contact: Reformulating imagined intergroup contact theory by adding friendship potential *Group Processes and Intergroup Relations*, 21, 1-19.
- Bağcı, S. C., Piyale, Z. E. ve Ebcim, E. (2018). Imagined contact in high conflict settings: The role of ethnic group identification and the perspective of minority group members. *Journal of Applied Social Psychology*, 48, 3-14.
- Bağcı, S. C., Stathi, S. ve Piyale, Z. E. (2018). Imagined Contact Facilitates Acculturation, Sometimes: Contradicting Evidence From Two Sociocultural Contexts. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 1-14.
- Blair, I. V., Ma, J. E. ve Lenton, A. P. (2001). Imagining stereotypes away: The moderation of implicit stereotypes through mental imagery. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 828-841.
- Cameron, L., Rutland, A., Turner, R., Holman-Nicolas, R. ve Powell, C. (2011). ‘Changing attitudes with a little imagination’: Imagined contact effects on young children’s intergroup bias. *Anales de Psicologia*, 27 (3), 708-717.
- Crisp, R. J. Husnu, S., Meleady, R. Stathi, S. ve Turner, R. N. (2010). From imagery to intention: A dual route model of imagined contact effects. *European Review of Social Psychology*, 21, 188-236.
- Crisp, R. J., Stathi, S., Turner, R. N. ve Husnu, S. (2008). Imagined intergroup contact: Theory, paradigm, and practice. *Social and Personality Psychology Compass*, 2, 1-18
- Çelik, C. (2008). Almanya’da Türkler: Sürekli yabancılık, kültürel çatışma ve din. *Milel ve Nihal*, 5(3), 105-142.
- Demir, B. F. ve İpek, Z. (2015). *Alevilere yönelik ayrımcılık: Bir saha çalışması*. İstanbul, Mazlum Der İstanbul Şubesi.

- Dondurucu, Z. B. (2018). Eşcinsellik temelli nefret söylemi içeren iletilerin Twitter’de incelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 513-534.
- Dunaev, J. L., Brochu, P. M. ve Markey, C. H. (2018). “Imagine That! the Effect of Counterstereotypic Imagined Intergroup Contact on Weight Bias.” *Health Psychology*, 37, 81-88.
- Durmaz, A. (2015). *Alevi ve Sünnilerde sosyal kimlik ve önyargı (Malatya örneği)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Du Toit, M. ve Quayle, M. (2011). Multiracial families and contact theory in South Africa: Does direct and extended contact facilitated by multiracial families predict reduced prejudice? *South African Journal of Psychology*, 41 (4), 540-551.
- Emerson, M.O., Kimbro, R.T. ve Yancey, G. (2002). Contact theory extended: the effects of prior racial contact on current social ties. *Social Science Quarterly*, 83, 745-761.
- Fırat, M. (2019). Turks' prejudice against Kurds and Syrians: The role of contact, identification, and threat. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Garcia, S. M., Weaver, K., Moskowitz, G. B. ve Darley, J. M. (2002). Crowded minds: The implicit bystander effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 4, 843-853.
- Göregenli, M. (2012). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (ed. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 1, 17-27.
- Göregenli, M. (2013). Ayrımcılığın Meşrulaştırılması. *M. Çınar (Der.), Medya ve Nefret Söylemi*, 39-54.
- Gutsell, J. N. ve Inzlicht, M. (2012). Intergroup differences in the sharing of emot states: Neural evidence of an empathy gap. *Social Cognitive Affective Neuroscience*, 7, 596 -603.
- Harwood, J., Paolini, S., Joyce, N., Rubin, M. ve Arroyo, A. (2011). Secondary transfer effects from imagined contact: Group similarity affects the generalization gradient. *British Journal of Social Psychology*, 50, 180-189.
- Hewstone, M., Cairns, E., Voci, A., Hamberger, J. ve Niens, U. (2006). Intergroup contact, forgiveness, and experience of “The Troubles” in Northern Ireland. *Journal of Social Issues*, 62(1), 99-120.
- Hewstone, M., Lolliot, S., Swart, H., Myers, E., Voci, A., Al Ramiah, A. ve Cairns, E. (2014). Intergroup contact and intergroup conflict. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 20(1), 39-53.
- Hodson, G., Dube, B. ve Choma, B. L. (2015). Can (elaborated) imagined contact interventions reduce prejudice among those higher in intergroup disgust sensitivity (ITG-DS)? *Journal of Applied Social Psychology*, 45, 123-131.
- Hotun Şahin, N. ve Bilgiç, D. (2016). Toplumda eşcinsellere yönelik tutumlar ve lezbiyen kadınlarda sağlık eşitsizliği. *HSP*, 3(3), 216-225.
- Husnu, S. ve Crisp, R. J. (2010). Elaboration enhances the imagined contact effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 943-950.
- Husnu, S. ve Crisp, R. J. (2011). Current problems and resolutions: Enhancing the imagined contact effect. *The Journal of Social Psychology*, 151 (1), 113-116.
- Husnu, S. ve Paolini, S. (2019). Positive imagined contact is actively chosen: Exploring determinants and consequences of volitional intergroup imagery in a conflict-ridden setting. *Group Processes and Intergroup Relations*, 22, 511-529.
- Hürriyetoğlu, H. (2019). *Gruplar arası tehdit ve empatinin Suriyeli göçmenlere yönelik açık ve örtük tutumlar üzerindeki etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Igartua, J. J., Wojcieszakt, M. ve Kim, N. (2019). How the interplay of imagined contact and first-person narratives improves attitudes toward stigmatized immigrants: A conditional process model. *European Journal of Social Psychology*, 49, 385-397.
- Ioannou, M., Hewstone, M. ve Al Ramiah, A. (2017). Inducing similarities and differences in imagined contact: A mutual intergroup differentiation approach. *Group Processes and Intergroup Relations*, 20, 427-446.
- Kara, Y. (2018). Sosyal hizmet öğrencilerinin homofobik tutumlarının belirlenmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 16-27.
- Karazor, V. (2019). *Farklı sosyal-kimlik kategorilerine sahip üniversite öğrencilerinin, yurt yaşamlarında gruplararası temas, arkadaşlık, empati, kaygı ve tutum süreçlerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kuchenbrandt, D., Eyssel, F. ve Seidel, S. K. (2013). Cooperation makes it happen: Imagined intergroup cooperation enhances the positive effects of imagined contact. *Group Processes and Intergroup Relations*, 16, 635-647.
- Küçükkömürler, S. (2013). *Reducing prejudice through imagined social contact*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçükkömürler, S. ve Sakallı Uğurlu, N. (2017). Gruplar arası ilişkileri düzenlemede sosyal temas kuramları: Gruplar arası, yayılcı ve hayali temas. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(9), 1-31.
- Malott, K., Wahesh, E. ve Crawford, E. (2019). Anxieties toward outgroup members: Use of an (elaborated) imagined contact intervention with undergraduate students. *Innovative Higher Education*, 44, 133-147.
- McWaters, S. C. ve Hawkins, R. (2018). The imagined contact hypothesis: Prejudice towards asylum seekers in Australia. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 3 (4), 106-119.
- Miles, E. ve Crisp, R. C. (2014). A meta-analytic test of the imagined contact hypothesis. *Group Process and Intergroup Relations*, 17(1), 3-26.
- Pagotto, L., Visintin, E. P., De Iorio, G. ve Voci, A. (2012). Imagined intergroup contact promotes cooperation through outgroup trust. *Group Processes and Intergroup Relations*, 16(2), 209-216.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Reviews of Psychology*, 49, 65-85.
- Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-786.
- Pettigrew, T.F., Tropp, L.R., Wagner, U. ve Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35, 271-280.
- Price, A. (2016). *Imagined contact as a means to improving attitudes towards people with learning disabilities and reducing intergroup anxieties* (Yayınlanmamış doktora tezi). University of East London, Londra.
- Schuhl, J., Lambert, E. ve Chatard, A. (2019). Can imagination reduce prejudice over time? A preregistered test of the imagined contact hypothesis. *Basic and Applied Social Psychology*, 41 (2), 122-131.
- Stangor, C. (2009). The study of stereotyping, prejudice, and discrimination within social psychology: A quick history of theory and research içinde T. D. Nelson (Ed.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination*. (s. 1 – 22). New York: Psychology Press
- Stathi, S., Cameron, L., Hartley, B. ve Bradford, S. (2014). Imagined contact as a prejudice reduction intervention in schools: The underlying role of similarity and attitudes. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(8), 536-546.

- Stathi, S. ve Crisp, R. J. (2008). Imagining intergroup contact promotes projection to outgroups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(4), 943-957.
- Stathi, S., Guerra, R., Di Bernardo, G. A. ve Vezzali, L. (2019). Spontaneous imagined contact and intergroup relations: Quality matters. *European Journal of Social Psychology*, 50, 124-142.
- Sullivan, A. C., Ong, A. C. H., La Macchia, S. T. ve Louis, W. T. (2016). The impact of unpunished hate crimes: When derogating the victim extends into derogating the group. *Social Justice Research*, 29, 3-330.
- Tarhan, S., Gündüz, H. Ç. ve Ekşioğlu, S. (2017). Çelişik duygulu cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet ve evlilikte kadına yönelik şiddete ilişkin tutumlar. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1894-1908.
- Turner, R. N. ve Crisp, R. J. (2010). Imagining intergroup contact reduces implicit prejudice. *British Journal of Social Psychology*, 49, 129-142.
- Turner, R. N., Crisp, R. J. ve Lambert, E. (2007). Imagining intergroup contact can improve intergroup attitudes. *Group Processes and Intergroup Relations*, 10, 427-441.
- Turner, R. N., Hewstone, M., Voci A. ve Vonofakou, C. (2008). A test of the extended intergroup contact hypothesis: The mediating role of intergroup anxiety, perceived ingroup and outgroup norms, and inclusion of the outgroup in the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(4), 843-860.
- Turner, R. N. ve West, K. (2011). Behavioral consequences of imagining intergroup contact with stigmatized outgroups. *Group Process and Intergroup Relations*, 15(2), 193-202.
- Vezzali, L., Capozza, D., Giovannini, D. ve Stathi, S. (2011). Improving implicit and explicit intergroup attitudes using imagined contact: An experimental intervention with elementary school children. *Group Processes and Intergroup Relations*, 49, 46-53.
- Vezzali L., Capozza D, Stathi S. ve Giovanni D. (2012). Increasing outgroup trust, reducing inhumanization and enhancing future contact intentions via imagined intergroup contact. *Journal Experiment Social Psychology*, 48, 437-40.
- Vezzali, L., Crisp, R. J., Stathi, S. ve Giovannini, D. (2013). The affective consequences of imagined contact: A review and some suggestions for future research. *TPM-Testing*.
- Vezzali L, Giovanni D. ve Capozza D. (2012). Social antecedents of children's implicit prejudice: Direct contact, extended contact, explicit and implicit teacher's prejudice. *European Journal of Developmental Psychology*, 9,(5), 569-581.
- Vezzali, L., Stathi, S., Crisp, R. J., Giovannini, D., Capozza, D. ve Gaertner, S. L. (2015). Imagined contact and common ingroup identity: An integrative approach. *Social Psychology*, 46(5), 265-276.
- West, K., Holmes, E. ve Hewstone, M. (2011). Enhancing imagined contact to reduce prejudice against people with schizophrenia. *Group Processes and Intergroup Relations*, 14(3), 407-428.
- West, K., Hotchin, V. ve Wood, C. (2017). Imagined contact can be more effective for participants with stronger initial prejudices. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 282-292.
- West, K., Husnu, S. ve Lipps, G. (2014). Imagined contact works in high-prejudice contexts: Investigating imagined contact's effects on anti-gay prejudice in Cyprus and Jamaica. *Sex Research Social Policy*, 12, 60-69.
- Wölfer, R., Christ, O., Schmid, K., Tausch, N., Buchallik, F. M., Vertovec, S. ve Hewstone, M. (2019). Indirect contact predicts direct contact: Longitudinal evidence and the mediating role of intergroup anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 116, 277-295.
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T. ve Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 73-90.

- Yanbolluoğlu, Ö. (2018). *Suriyeli mültecilere yönelik duygular ve algılanan sosyal mesafede, gruplararası pozitif ve negatif temas, sosyal baskınlık yönelimi, gruplararası Tehdit ve gruplararası kaygının rolü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Yetkili, O., Abrams, D., Travaglino, G. A. ve Giner-Soralla, R. (2018). Imagined contact with atypical outgroup members that are anti-normative within their group can reduce prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 76, 208-219.
- Yurtbakan, T. (2019). *Suriyelilere yönelik tutumlarda hayali temasın rolü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Zagefka, H., Gonzales, R., Brown, R., Lay, S., Manzi, J. ve Didier, N. (2017). To know you is to love you: Effects of intergroup contact and knowledge on intergroup anxiety and prejudice among indigenous Chileans. *International Journal of Psychology*, 54, 308-315.